

Izazovi oblikovanja programske osnove za savremenu univerzitetsku biblioteku: prema novoj Univerzitetnoj biblioteci u Sarajevu¹

Izzivi oblikovanja programske zasnove za sodobno univerzitetno knjižnico: na poti k novi Univerzitetni knjižnici Sarajevo

Challenges of the program design for the modern university library: towards a new University Library in Sarajevo

Lejla Kodrić Zaimović, Tatjana Aparac-Jelušić

Prejeto: 28. 2. 2019 – Sprejeto: 5. 7. 2019

1.01 Izvirni znanstveni članek

1.01 *Original scientific article*

UDK 022:027.7(497.6Sarajevo)“20”

Sažetak

U radu se problematizira pristup oblikovanju programske osnove za savremenu univerzitetsku biblioteku u procesima integracije tradicionalnog, decentraliziranog univerziteta. Polazeći od razvojnih planova i nastojanja da se u novoj zgradi univerzitetske biblioteke pokuša pronaći osnova za funkcionalno i objedinjeno djelovanje bibliotečkih službi i usluga na univerzitetu, usmjeravamo se na osnovne principe organizacije i upravljanja bibliotečko-informacijskim sistemom na univerzitetu i izazovima osmišljavanja novih usluga koje mogu privući korisnike te postaviti biblioteku kao jednu od temeljnih infrastrukturnih jedinica univerziteta u 21. stoljeću. Za potrebe planiranja izgradnje nove zgrade Univerzitetske biblioteke u Sarajevu i postupaka selidbe provedeno je prvo, preliminarno istraživanje o korisničkim navikama, potrebama i očekivanjima. U radu su predstavljeni rezultati online ankete provedene među

¹ U uvodnome dijelu rada oslanjamo se na radni dokument T. Aparac-Jelušić koji je izradila na poziv da kao inozemni stručnjak za bibliotečku tehnologiju sudjeluje u detaljnom arhitektonskom projektiranju. Taj je dokument pohranjen u firmi AKSA kao polupublikacija i dio je cjelovite studije koja je uključivala eksperte raznih struka (na primjer, mašinske, statičarske, zaštitarske, građevinske, telekomunikacijske).

članovima Univerziteta – nastavnicima, znanstvenicima, studentima i nenastavnim osobljem – koji su poslužili kao temelj za promišljanja o budućim koracima.

Ključne riječi: visokoškolske biblioteke, bibliotečka arhitektura, bibliotečke zgrade, planiranje, Univerzitetska biblioteka u Sarajevu

Izvlaček

V prispevku se problematizira pristop k oblikovanju programske zasnove za sodobno univerzitetno knjižnico v procesih integracije tradicionalne, decentralizirane univerze. Izhodišče predstavljajo razvojni načrti in prizadevanja, da bi se v novi zgradbi univerzitetne knjižnice zagotovila podlaga za funkcionalno in enotno delovanje knjižničnih dejavnosti. Prispevek se usmerja na osnovne principe organizacije in upravljanja s knjižnično-informacijskim sistemom na univerzi in na izzive osmišljanja novih storitev, ki lahko pritegnejo uporabnike in vzpostavijo knjižnico kot eno temeljnih infrastrukturnih enot univerze v 21. stoletju. Za potrebe načrtovanja izgradnje nove zgradbe Univerzitetne biblioteke v Sarajevu in postopkov selitve je bilo izvedena prva, preliminarna raziskava o navadah uporabnikov, njihovih potrebah in pričakovanjih. V prispevku so predstavljeni rezultati spletne ankete, izvedene med sodelavci Univerze – učitelji, znanstveniki, študenti in drugim osebjem – ki so služili kot temelj za razmislek o prihodnjih korakih.

Ključne besede: visokoškolske knjižnice, knjižnična arhitektura, načrtovanje knjižničnih zgradb, Univerzitetna biblioteka v Sarajevu

Abstract

The goal of this article is to problematize the approach to design a draft programme for a modern university library in order to support the integration of a traditional, decentralized university. The starting points are the university's development plans and the efforts to determine the optimal basis for the functional and coordinated library activities in the new university library building. The article focuses on basic principles of organization and management of the university library and information system and the challenges of developing new services that can attract users and position the library as one of the fundamental infrastructure pillars of the university in the 21st century. In order to prepare plans for the new library building, the first preliminary investigation about users' habits, needs and expectations was carried out. In this article, the results of the online questionnaire conducted among members of the University (teachers, researchers, students and other staff) are presented. The results will be used to plan future steps in the process of preparations for building and moving the library to the new premises.

Keywords: academic libraries, library architecture, library buildings, planning, University Library in Sarajevo

1 Uvod

Ovaj se rad bavi izazovima izrade programske osnove za novu zgradu savremene univerzitetske biblioteke, s posebnim osvrtom na novu biblioteku Univerziteta u Sarajevu. Poznato je da su univerzitetske biblioteke širom svijeta pod izravnim utjecajem brojnih promjena koje donosi savremeno digitalno doba i načini finansiranja visokog obrazovanja. Primjereno je stoga očekivati da se o bibliotečkoj djelatnosti promišlja na nov način, vodeći računa o potrebama savremenih korisnika i racionalizaciji poslovanja te snažnijoj i s ciljevima Univerziteta povezanoj primjeni informacijsko-telekomunikacijskih tehnologija (ITK). Usprkos tim izazovima, ili čak značajno potaknuto ogromnim pomacima s analognog na digitalno, bibliotečki prostori u digitalnom dobu i nadalje su izazov kako za arhitekta tako i za bibliotekare.

Na univerzitetima u 21. stoljeću posebno je primjetna promjenjiva priroda studentske populacije i novi načini komuniciranja nastavnika i studenata, podučavanja i učenja, posebno učenja na daljinu, online nastave i vanrednih studija (cf. Bryson, Usherwood i Proctor, 2003; Staley i Malefant, 2010), što značajno utječe na organizaciju fizičkog izgleda bibliotečkih prostora. Naime, studenti koji koriste nove tehnologije i prihvataju nove metode sve više pristupaju bibliotečkim uslugama iz daljine, a nastavnici ostvaruju komunikaciju unutar online programa za podučavanje i učenje. U tom kontekstu jedna od važnih zadaća univerzitetske biblioteke jest osigurati primjerene programe kojima se stječu nužne informacijske, kompjuterske i medijske kompetencije kako bi i nastavnici i studenti bili dovoljno obučeni za snalaženje u bibliotečkom prostoru i pri korištenju analogno i digitalno ponuđenih bibliotečko-informacijskih usluga.

Uz raniju, lokalno uvjetovanu tradiciju bibliotečko-informacijskog sistema na Univerzitetu te uz regionalne, evropske i svjetske primjere dobre prakse vezane uz slične transformacije univerziteta i univerzitetskih biblioteka, kao teorijsku osnovu za realizaciju nabrojanih složenih aktivnosti treba podrazumijevati i obimnu literaturu, iskustva u različitim aspektima organizacije i upravljanja univerzitetskom bibliotekom te istraživanja o promjenama u visokoškolskom bibliotekarstvu (usp. na primjer, Aparac-Jelušić, 2000; Dizdar i Kodrić, 2010; Kodrić Zaimović, 2012; Majstorović, 2009; Petrak i Aparac-Jelušić, 2005), te „kanonsku“ literaturu o izazovima 21. stoljeća za biblioteke (usp. na primjer, Brophy, 2005; Clayton i Gorman, 2001). Posebna pažnja usmjerena je na nezaobilazne aktivnosti prije i tokom same selidbe (Drijfhout, 2017; Ghon, 2015; Gkinni, Tsaroucha i Sarris, 2017; IFLA ..., 2018; Larson, 2012), pri čemu je pouzdan izvor informacija bila ALA-ina selektivna bibliografija monografskih publikacija i članaka (ALA, 2006), uz niz korisnih pojedinačnih iskustava iz prakse.

Izveštaji poznati pod nazivom *Horizon report* (NMC ..., 2016) kroz nekoliko su proteklih godina ustrajno ukazivali na dugoročne utjecaje ITK-a, posebno mobilnih tehnologija, na visoko obrazovanje te na rastuće korištenje kombiniranih tehnika učenja (engl. blended learning), porast podučavanja temeljenog na podacima (engl. data-driven learning), pomak s pristupa koji promatraju studenta kao konzumenta prema studentu koji je kreator, energičan pristup promjenama, redizajniranje obrazovnog prostora, sve snažniju usmjerenost na ishode učenja, širenje javno dostupnih obrazovnih materijala (engl. Open Educational Resources – OER i Massive Online Courses – MOOC) i rastuću međuinstitucijsku saradnju. Svaki od navedenih trendova ima brojne implikacije na podučavanje i učenje (usp. Virkus i Uukkivi, 2015), što u značajnoj mjeri ovisi i o podršci biblioteka – primjer za to mogu biti rangiranja univerziteta s obzirom na njihovu izvrsnost, pri čemu je kvaliteta bibliotečkih zbirki i usluga visoko vrednovana. U kontekstu nastojanja da se bibliotečka paradigma promijeni, a kvaliteta usluga poveća, posebna se pažnja usmjerava prema kadrovskim, prostornim i tehnološkim uvjetima.

Drugi pak trendovi uključuju pojačano grupno korištenje biblioteka. To je relativno nova ideja koja je dominantna, na primjer, u skandinavskim univerzitetkim bibliotekama (usp. na primjer Holmgaard Larsen, 2010). Bibliotečki se prostor sve više dijeli s korisnicima iz viših škola, medicinskih biblioteka, nacionalnih ili čak narodnih biblioteka. Uz to, univerzitetke biblioteke postaju mjesta u koja se smještaju druge vrste usluga, dosad netipične za biblioteke, kao što su centri za savjetovanja o budućim zanimanjima i poslovima, centri za psihološku pomoć, zatim velik broj kompjutera za one koji ih ne posjeduju – uglavnom sve to navodi na nove poglede na savremenu univerzitetku biblioteku. Riječ „biblioteka“ vraća, očito, svoju nekadašnju popularnost, ali su se ipak mnoge biblioteke, potaknute pragmatičkim razlozima i pritiscima da mijenjaju ime, odlučile nazvati na primjer „centrima za nastavne izvore i pomagala“. Pritom se očito nastojalo istaknuti da se u takvim centrima sažima ideja kvalitete biblioteke budućnosti više nego što se to iskazuje terminom „biblioteka“, koji mnoge navodi na ideju o biblioteci kao mjestu s prašnjavim policama (usp. Choy, 2011). Današnji trendovi, za razliku od prijašnjih u kojima je dominirala ideja univerzitetke biblioteke kao stalno rastućeg spremišta znanja i informacija, promatraju biblioteku kao mjesto gdje se ljudi okupljaju da bi istraživali i učili, koristili sve raspoložive izvore (analogne i digitalne), susretali se s drugima i raspravljali te korisno iskorištavali svoje slobodno vrijeme (usp. Matthews i Walton, 2013).

Kako bi buduća Univerzitetka biblioteka Univerziteta u Sarajevu odgovorila zahtjevima novih modela poslovanja u digitalnom okruženju, najprije je realiziran niz aktivnosti s ciljem evaluiranja postojećeg stanja bibliotečkog sistema Univerziteta, uključujući prvo istraživanje korisničkih potreba i navika, što je trebalo poslužiti kao osnova za doradu prijedloga funkcionalne organizacije nove zgrade

biblioteke u skladu s potrebama aktuelnog, krajnje dinamičnog trenutka, ali i specifičnostima lokalne zajednice, kojoj je buduća biblioteka prije svega namijenjena.

2 Univerzitet u Sarajevu i njegove biblioteke

Vizija je Univerziteta u Sarajevu da postavi mladog čovjeka u fokus saznavanja i istraživanja koja će mu u sutrašnjici omogućiti da bude kompetentan stručnjak spreman da odgovori na sve ljudske i akademske izazove koje pred njega stavlja budućnost. Na tragu tih nastojanja Univerzitet očekuje da će nova bibliotečka zgrada značajno obogatiti sve njegove članice, punopravne i pridružene, kao i Univerzitet u cijelosti, što su javno deklarirana i medijski promovirana nastojanja aktuelne uprave Univerziteta u Sarajevu.

Na Univerzitetu djeluje 30 organizacijskih jedinica (25 fakulteta i akademija, 5 naučnih instituta), 30 instituta pri fakultetima, 23 laboratorije i 15 fakultetskih centara, koji su punopravne članice organizirane unutar 6 vijeća za područja društvenih, humanističkih, medicinskih, prirodnomatematičkih i biotehničkih te tehničkih nauka, kao i umjetnosti (tzv. grupacije nauka). Pridružena članica Univerziteta u Sarajevu je Fakultet za upravu, a u okviru Univerziteta djeluje još i 6 podorganizacionih jedinica (Univerzitetski teleinformatički centar – UTIC, Centar za interdisciplinarne studije, Centar za ljudska prava, Centar za koordinaciju i podršku istraživačkom radu, Centar za izgradnju i održavanje Kampusu Univerziteta, Biblioteka Univerziteta u Sarajevu u izgradnji), 2 nastavne baze (Klinički centar Univerziteta u Sarajevu i NUB BiH) te 3 ustanove koje su u neposrednoj vezi s djelatnošću visokog obrazovanja na Univerzitetu u Sarajevu (Gazi Husrev-begova biblioteka, Studentski centar Univerziteta i Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine) (Škrijelj, 2018).

Bibliotečko-informacijski sistem Univerziteta u Sarajevu čine biblioteke, bibliotečko-informacijski centri, informacijsko-dokumentacijski centri na 23 fakulteta i akademije, 5 instituta, jednom univerzitetskom centru kao podorganizacijskoj jedinici Univerziteta, s tim da bibliotečko-informacijski sistem Univerziteta upotpunjuju i biblioteke nastavnih baza Univerziteta te Gazi Husrev-begova biblioteka i Biblioteka Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, kao biblioteke ustanova u neposrednoj vezi s djelatnošću visokog obrazovanja na Univerzitetu u Sarajevu. Prema dostupnim podacima bibliotečko-informacijske jedinice nude studentima, nastavno-naučnom osoblju kao i ostalim dionicima ukupno 1.031.012 svezaka knjiga, 173.945 publikacija iz kategorije serijskih publikacija, uključujući naslove i godišta časopisa te pretplate na časopise, potom 51.715

jedinica neknjižne građe, kao i 29.203 magistarska i doktorska rada bez zbirki u NUB-u BiH (Škrijelj, 2018).

Od posebne važnosti za budući razvoj bibliotečko-informacijskog sistema na Univerzitetu jesu status i zadaće NUB-a BiH, koja je privremeno i neprimjereno smještena i bez odgovarajuće finansijske podrške. U kontekstu izgradnje nove biblioteke, na NUB BiH gleda se s posebnim uvažavanjem s obzirom na to da njezini kapaciteti i bogatstvo zbirki koje posjeduje te usluge koje nudi mogu optimalno pridonijeti kvaliteti cijelog Univerziteta kao i aktivnostima na zaštiti, očuvanju i korištenju nacionalnog kulturnog i naučnog blaga.²

Na Univerzitetu u Sarajevu pristup naučnim i stručnim časopisima te ostalim naučnim publikacijama iz inozemstva osigurava se platformom Web of Science (WoS) s dostupnošću citatnim bazama koje pokrivaju sva naučna područja, kao i platformom EBSCOhost putem koje su dostupne EBSCO baze podataka kao i niz bibliografskih baza te baza s cjelovitim tekstom radova iz svih naučnih područja te radova multidisciplinarnog sadržaja. Jedan od većih problema koji su prepoznati na Univerzitetu u odnosu na pružanje bibliotečkih usluga jest premalen broj kompjuterski obrađene bibliotečke građe. Početkom 2019. ukupno 22 biblioteke na Univerzitetu koriste bibliografsko-kataloški sistem COBISS.BH, s naglaskom na obradi građe i preuzimanju zapisa, dok 6 biblioteka koristi neki drugi bibliografsko-kataloški sistem. Samo 6 biblioteka koristi COBISS za cirkulaciju, a ostale se mogućnosti sistema ne koriste (usp. Škrijelj, 2018; Cobiss.net, 2017). Aktivna članica COBISS.Net-a je i NUB BiH, koja obavlja zadaće središta tzv. Virtuelne biblioteke Bosne i Hercegovine, uprkos nedovoljnom broju stručnjaka, opreme i prostora.

Univerzitetska ITK infrastruktura uglavnom je odgovornost UTIC-a koji je preuzeo ulogu glavnog koordinatora za sve aplikacije i ITK podršku, uključujući integraciju edukacijskih i upravljačkih funkcija za sve članice u sklopu jedinstvene mreže i ITK ponuditelja usluga.

² Poznato je da je Vijećnica, jedna od reprezentativnih zgrada u Sarajevu – u kojoj su bile smještene vrijedne zbirke građe od velike kulturno-povijesne važnosti – bila spaljena 1992. Unatoč iznimnim naporima vatrogasaca, zaposlenika i poštovatelja knjige, oko 2 miliona primjeraka bibliotečke građe progutala je vatra. Od tada Biblioteka nastoji povratiti svoj položaj i ostvarivati zadaće, nažalost u neprimjerenim uvjetima, pri čemu ne zanemaruje svoju drugu funkciju – onu univerzitetsku. Cf www.unsa.ba.

2.1 Zaposlenici na Univerzitetu u Sarajevu

Prema posljednjem dostupnom Izvještaju o radu Univerziteta u Sarajevu za 2017. godinu, objavljenom u 2018, na Univerzitetu u Sarajevu zaključno s 31. 12. 2017. godine bilo je zaposleno 2.607 osoba, od toga njih 1.025 u naučno-nastavnim zvanjima (docent, izvanredni profesor i redovni profesor), 368 u saradničkim zvanjima (asistent, viši asistent, lektor, umjetnički saradnik), 40 u istraživačkim zvanjima te 44 u naučnim zvanjima (naučni saradnik, viši naučni saradnik, naučni savjetnik). U strukturi zaposlenog naučno-nastavnog i naučnoistraživačkog kadra najviše je docenata (26,9 %), slijede izvanredni profesori (25,0 %) i redovni profesori (17,2 %), dok je među naučnim osobljem u institutima Univerziteta (njih 84), najveći postotak stručnih saradnika i viših stručnih saradnika (2,7 %), slijede naučni saradnici (1,6 %), viši naučni saradnici (0,7 %) i naučni savjetnici (0,6 %) (usp. Škrijelj, 2018).

Omjer nastavnog i naučnog osoblja u odnosu na ukupan broj zaposlenih je 56,5 % prema 43,5 %, što ukazuje na visok postotak druge skupine: posljedica je to, u osnovi, fizičke disperzije univerzitetskih jedinica po cijelome gradu i organizacijskog ustroja koji je počivao na većem broju manjih naučnih jedinica.

2.2 Studentska populacija na Univerzitetu

Zaključno s 31. 12. 2017. godine na Univerzitetu u Sarajevu bilo je upisano ukupno 28.285 studenata, od čega 16.913 žena (60 %). Iako uvjerljivo dominiraju studenti iz Kantona Sarajevo (57 %), na Univerzitetu u Sarajevu studiraju studenti iz svih dijelova Bosne i Hercegovine. Kada je u pitanju Federacija BiH, najveći broj studenata dolazi iz Zeničko-dobojskog kantona (14 %), potom iz Srednjobosanskog kantona (8 %), dok ostali kantoni čine udio s procentom manjim od 8 %. Iz Republike Srpske na Univerzitetu u Sarajevu studira 3 % ukupnog broja studenata.

Na Univerzitetu u Sarajevu studira i 807 stranih studenata (3 %). Najveći broj stranih studenata dolazi iz zemalja okruženja (Hrvatska, Srbija, Crna Gora, Makedonija, Albanija i Kosovo), a prisutni su studenti iz čak 29 zemalja svijeta. Kada je Evropa u pitanju, najprisutniji su studenti iz Turske i Njemačke.

U strukturi upisanih studenata prema načinu studiranja dominiraju redovni studenti (44 %), vanredni studenti (15 %), redovni samofinansirajući studenti (35 %), uz sve vidljiviji trend učenja na daljinu (6 %).

Uz to, 2017. godine bilo je 3.159 studenata iz kategorije djece šehida i poginulih boraca, djece ratnih vojnih invalida, djece dobitnika ratnih priznanja i odlikovanja

te djece bez oba roditelja bilo je 1.469, što predstavlja 5,85 % studentske populacije. Na Univerzitetu u Sarajevu upisano je 80 studenata iz kategorije studenata s invaliditetom (usp. Škrijelj, 2018).

2.3 Bibliotečko osoblje

U bibliotekama na Univerzitetu u Sarajevu zaposleno je 49 osoba, uglavnom jedna ili dvije u pojedinoj biblioteci, uz to da je na Filozofskom fakultetu zaposleno 9 djelatnika, na Ekonomskom 6, a na Fakultetu političkih nauka 4. U bibliotekama dvaju fakulteta i triju instituta nema zaposlene stručne osobe (Aparac-Jelušić, 2018). U NUB-u BiH je zaposlena 51 osoba. Kvalifikaciona je struktura sljedeća: 30 zaposlenika s visokoškolskom spremom (od toga je 1 doktor nauka, 3 magistra nauka, 6 magistara struke), višu stručnu spremu ima dvoje zaposlenika, sa srednjom stručnom spremom ih je 17, a 2 su osobe manipulanti. Ukupan broj bibliotekara (Komparativna književnost i bibliotekarstvo ili samo Komparativna književnost s položenim stručnim ispitom) jest 21 (podaci proslijeđeni e-mailom iz uprave NUB BiH, 27. veljače 2018).

Povremeno u NUB-u BiH rade pripravnici, najčešće diplomirani studenti bibliotekarstva, kao i studenti-volonteri tokom studentske prakse predviđene Nastavnim planom i programom studija bibliotekarstva na Katedri za bibliotekarstvo Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Međutim, valja naglasiti da raspoloživi podaci ne dopuštaju zaključivanje o kompetencijama i specijalizaciji pa je potrebno provesti dodatna istraživanja.

3 Istraživanje o korisnicima i korištenju biblioteka na univerzitetu u Sarajevu

Nova Univerzitetska biblioteka planirana je tako da bude u saglasju s konceptom cijeloga kampusa, tj. s ostalim zgradama, te da ponudi nove programe i nove usluge koje će zasnivati na visokom stepenu koordinacije između svih zainteresiranih dionika, posebno postojećih biblioteka te njihove opreme, osoblja i usluga. Njezina gotovo centralna pozicija unutar kampusa naglašava važnost biblioteke za Univerzitet, ali i za opću publiku.

Sama zgrada pozicionirana je tako da je otvorena prema zelenim površinama i da pruža pogled prema gradu i relevantnim zgradama u blizini (na primjer, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Filozofski fakultet).

Nekoliko je elemenata nove zgrade koji dosad nisu bili vezani za centralnu bibliotečku ustanovu Univerziteta, a predviđeni su u novoj zgradi: konferencijska dvorana za kulturne programe i naučne skupove, edukacijska dvorana, prostori za grupni rad, interaktivne nastavne laboratorije, laboratorija za zaštitu i digitalizaciju te prostor za osvježenje koji će omogućavati korisnicima i posjetiteljima Biblioteke da predahnu u pauzi učenja, rada ili posjete drugim programima koji će se nuditi.

3.1 Metodologija istraživanja

S ciljem da se u novoj zgradi biblioteke postave okviri unutar kojih se smještaju, organiziraju i pronalaze najsavremenije bibliotečke službe i usluge te nude prostori i aktivnosti primjereni novoj bibliotečkoj paradigmi, 2018. godine realizirano je prvo, preliminarno istraživanje korisničkih navika, potreba i očekivanja pod nazivom Istraživanje korisnika i korištenja u bibliotekama Univerziteta u Sarajevu.

Ciljevi istraživanja bili su trostruki: (1) da se ispita na koji način ispitanici vide ulogu biblioteka pri osiguranju podrške nastavnim programima, (2) da se ispita kako ispitanici doživljavaju biblioteke kao podršku naučnim i razvojnim istraživanjima u svim područjima od interesa za Univerzitet i (3) da se ispita važnost i korisnost informacijskih izvora i usluga u procesima ostvarenja misije Univerziteta.

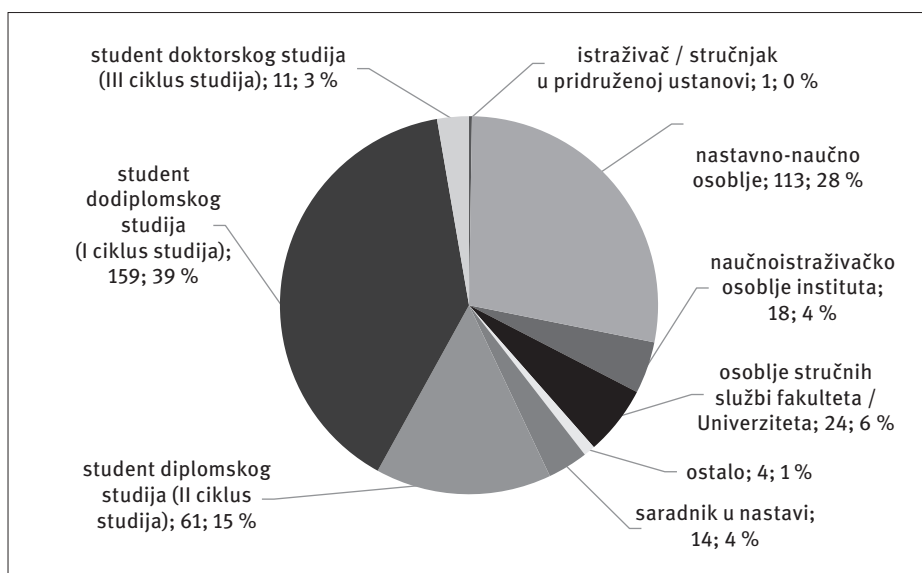
U istraživanju se pošlo od pretpostavke da će se uključivanjem što većeg broja članova Univerziteta osigurati vrijedni podaci i dobra komunikacija za daljnje faze rada na projektu izgradnje nove Univerzitetske biblioteke. U istraživanju su sudjelovali nastavnici, studenti i nenastavno osoblje kao ciljane skupine ispitanika. U tu svrhu pripremljena je online anketa s gotovo 100 pitanja. Osim skupine pitanja općeg tipa (spol, starosna struktura, matična ustanova i slično), očekivalo se da pitanja iz upitnika odgovore na osnovna istraživačka pitanja. Također, nastojale su se prikupiti sugestije ispitanika vezane za njihova viđenja ponude i organizacije usluga u novoj zgradi.

Sva pitanja razmatrana su u odnosu na *kategorije ispitanika* te naučne skupine (grupacije nauka) na Univerzitetu u Sarajevu. Online anketiranje realizirano je u periodu od 15. 3. 2018. do 22. 3. 2018. (nastavno i nenastavno osoblje) te od 22. 3. 2018. do 29. 3. 2018. (studenti), uz produženje roka anketiranja za sve tri kategorije ispitanika u periodu između 2. 4. 2018. i 9. 4. 2018. U statističku obradu podataka korištenjem softverskog paketa SPSS uključeni su stručnjaci s Katedre za kvantitativnu ekonomiju Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu.

Podaci su analizirani primjenom grafičkih prikaza (strukturnih krugova ili stubaca), deskriptivne statistike, strukturne analize i „ukrštanja“, hi-kvadrat testa i KW testa. Za potrebe ovoga rada izdvojili smo samo one rezultate koji izravno utječu na pripreme i organizaciju aktivnosti u razdoblju do izgradnje i useljenja u novu zgradu.

3.2 Rezultati provedenog istraživanja

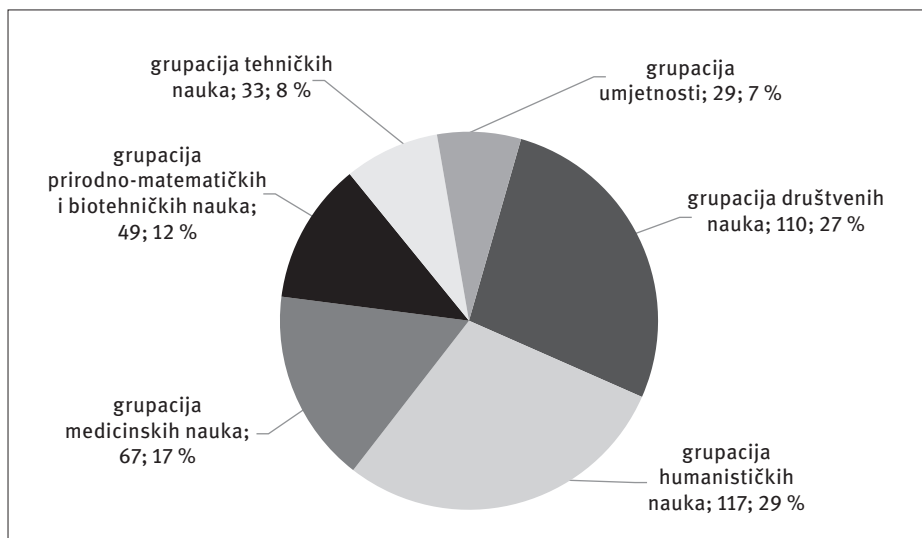
Anketni uzorak obuhvatio je sveukupno 405 ispitanika (cjeloviti odgovori). Od toga je 172 ispitanika u kategoriji osoblje (nastavno i nenastavno), odnosno 42,47 %, te 233 ispitanika u kategoriji studenti (57,53 %).

Slika 1: Broj i postotak sudjelovanja ispitanika prema pripadnosti određenim skupinama

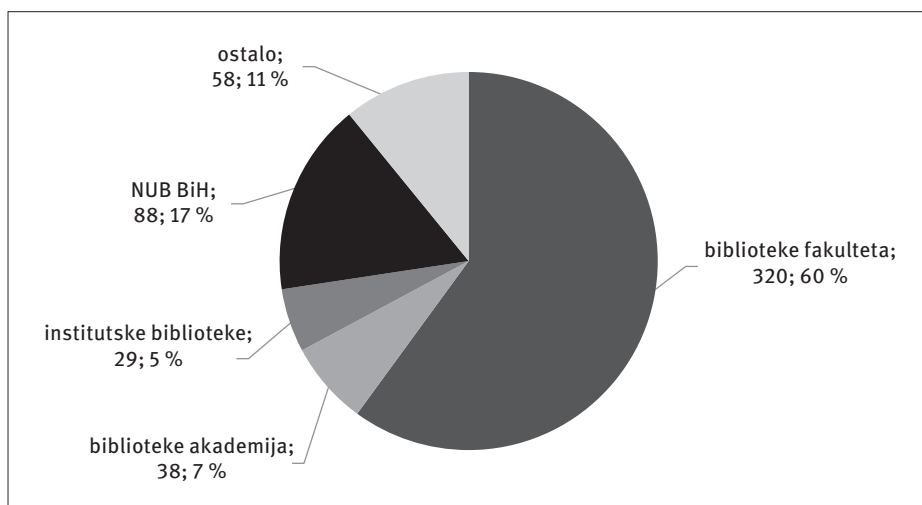
Kao što se vidi iz Slike 1, dominiraju ispitanici ženskog spola (67 %). Starosna je struktura uzorka heterogena, ali, očekivano, prednjače ispitanici u dobnoj skupini 19 do 24 godine.

Struktura uzorka prema *grupaciji nauka* kojoj ispitanici pripadaju ukazuje na najveći udio ispitanika iz humanističkih i društvenih nauka (29 %), što odgovara organizacijskoj shemi Univerziteta, odnosno statističkim pokazateljima u vezi s veličinom pojedinih fakulteta i studijskih grupa (Slika 2).

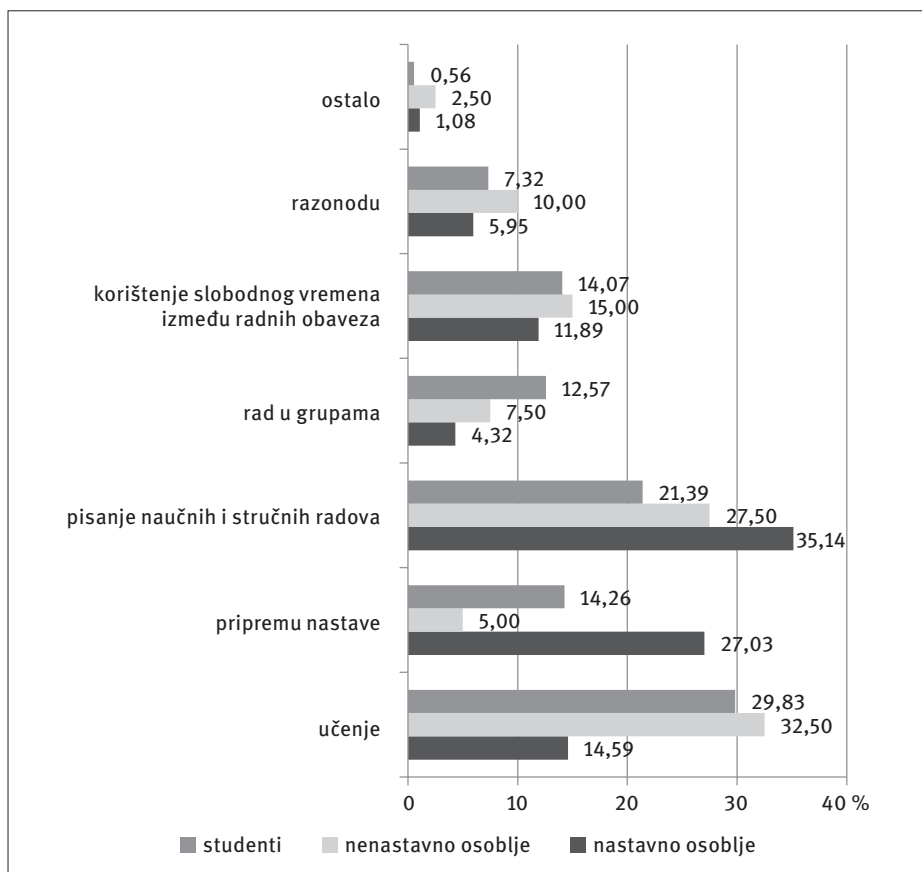
Slika 2: Broj ispitanika i struktura uzorka prema grupaciji nauka kojoj pripadaju ispitanici

Na sličan način, istraživanje je pokazalo da među različitim sastavnicama bibliotečko-informacijskog sistema na Univerzitetu ispitanici najčešće koriste biblioteke fakulteta (60 %) i NUB BiH, manje biblioteke pri institutima, univerzitetkim centrima, nastavnim bazama i sl., a pod odrednicom *ostalo* ispitanici najčešće navode Internet, online baze, vlastite biblioteke, Javnu ustanovu Biblioteku Sarajeva i Gazi Husrev-begovu biblioteku (Slika 3).

Slika 3: Korištenje biblioteka (broj ispitanika i postotak)

Razlozi korištenja biblioteka pokazuju da najveći postotak ispitanika posjećuje i koristi usluge biblioteka radi pisanja stručnih i drugih radova i učenja te da je značajno niže zanimanje za rad u grupama, korištenje slobodnog vremena i razonodu (Slika 4).

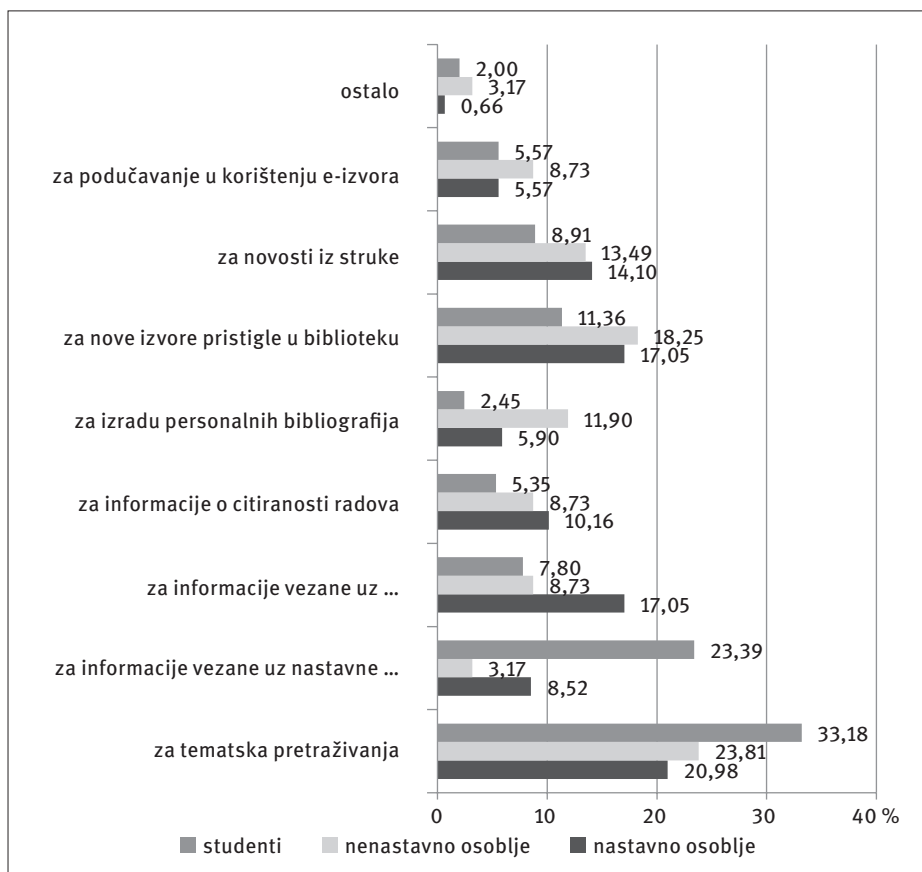
Slika 4: Razlozi korištenja biblioteka među grupama korisnika (u postotku)

U istoj skupini pitanja analizom ispitivanog uzorka otkriva se da nastavno osoblje biblioteku najčešće koristi za pisanje naučnih i stručnih radova (35,14 %), za pripremu nastave (27,3 %), studenti za učenje (29,83 %) te pisanje naučnih i stručnih radova (21,39 %), a nenastavno osoblje također za učenje (32,50 %) te pisanje naučnih i stručnih radova (27,50 %).

Među izvorima koje koriste za učenje čak 88 % ispitanika oslanja se na vlastite i bibliotečke izvore (sve tri kategorije ispitanika). U vezi s korištenjem različitih

oblika knjige dostupnih putem bibliotečkih usluga Univerziteta, još uvijek dominira korištenje štampane knjige (23 %), ali se tome približava i korištenje elektroničkih knjiga (14,85 %).

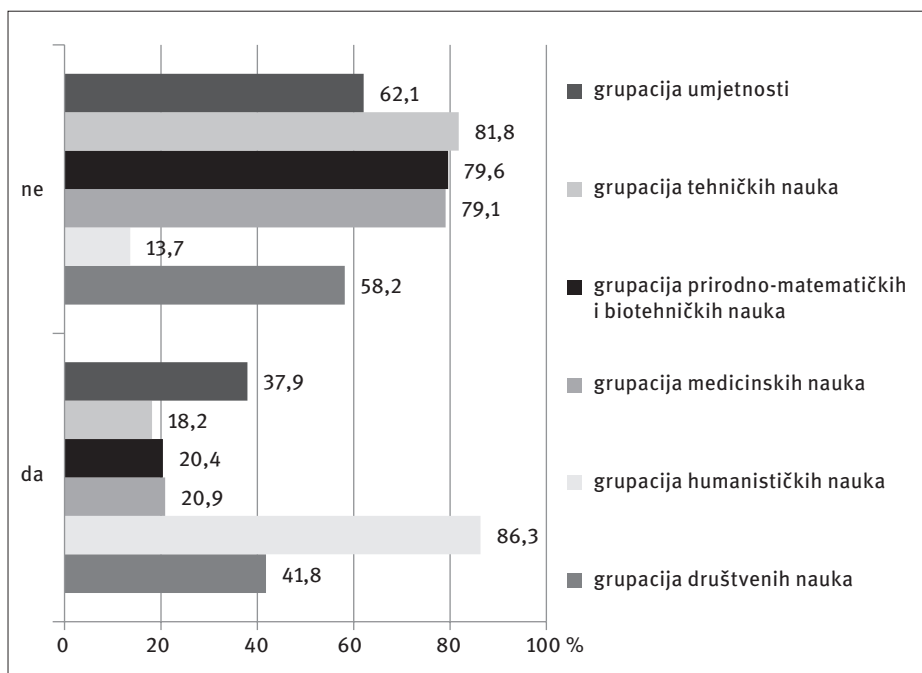
U kategoriji korištenja časopisa, štampani časopisi na maternjem jeziku i dalje prednjače u odnosu na časopise na stranim jezicima te druge ponuđene odgovore (37,76 %), ali je primjetno i korištenje e-časopisa (18,56 %) te časopisa na stranim jezicima (15,42 %). U korištenju e-časopisa po ispitivanim grupacijama prednjači grupacija tehničkih nauka (19,9 %). U kategoriji korištenja specijalne građe i posebnih zbirki, posebno među nastavnim osobljem (35,07 %) i studentima (33,15 %), prednjači korištenje građe iz zbirke doktorskih te magistarskih i diplomskih (engl. master) radova, dok se primjećuje i pojačano korištenje e-građe, i to u omjerima 26,54 % za nastavnike, 24,73 % za nenastavno osoblje te 17,83 % za studente.

Slika 5: Razlozi obraćanja bibliotečko-informacijskoj službi među grupama korisnika (u postotku)

Vezano uz pitanje o razlozima obraćanja bibliotečko-informacijskoj službi, rezultati ukazuju na to da je nastavno osoblje najčešće zainteresirano za tematska pretraživanja (20,98 %) i za nove izvore pristigle u biblioteku (17,05 %), studenti također za tematska pretraživanja (33,18 %) te informacije vezane uz nastavne zadatke (23,39 %), dok kod nenastavnog osoblja prednjače tematska pretraživanja (23,81 %) i novosti iz struke (13,49 %).

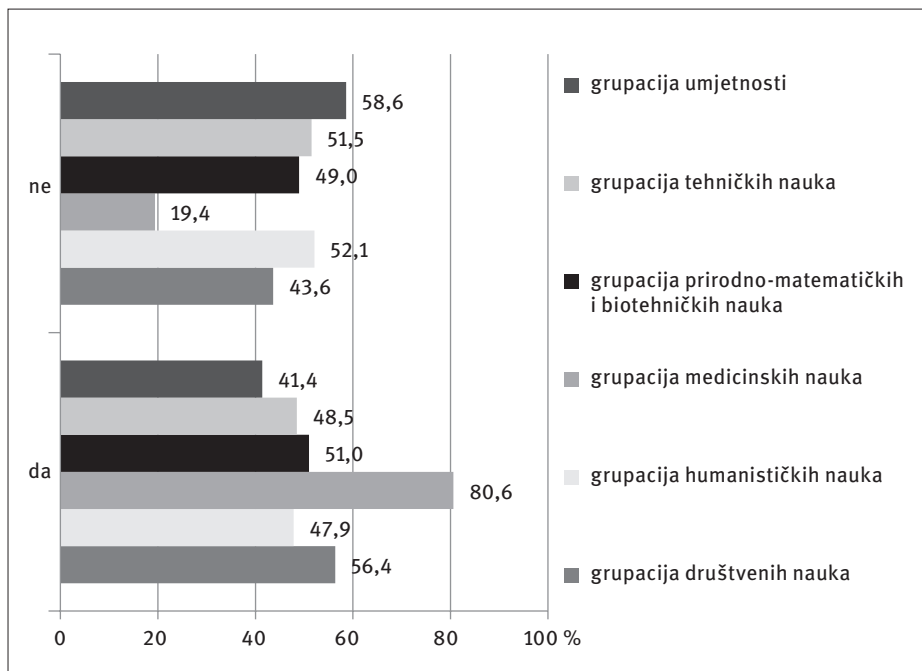
COBISS baze samostalno pretražuje 51,9 % ispitanika, s tim što to češće čini nenastavno osoblje, što se pripisuje činjenici da su i bibliotečko-informacijski stručnjaci kao nenastavno osoblje Univerziteta također sudjelovali u online anketnom istraživanju (Slika 6).

Slika 6: Korištenje COBISS-a prema grupacijama nauka

Slična situacija pokazala se u pretraživanju drugih online baza: 71,9 % ispitanika pretražuje samostalno, pri čemu prednjači nenastavno osoblje, dakle i bibliotekari, u odnosu na nastavno osoblje i studente. Primjetan je visok postotak (preko 50 %) nekorištenja baza podataka među pripadnicima grupacije umjetnosti, tehničkih i humanističkih nauka. U odnosu pak na korištenje baza podataka pokazuje se da prednjače pripadnici grupacije medicinskih nauka (80,6 %), za

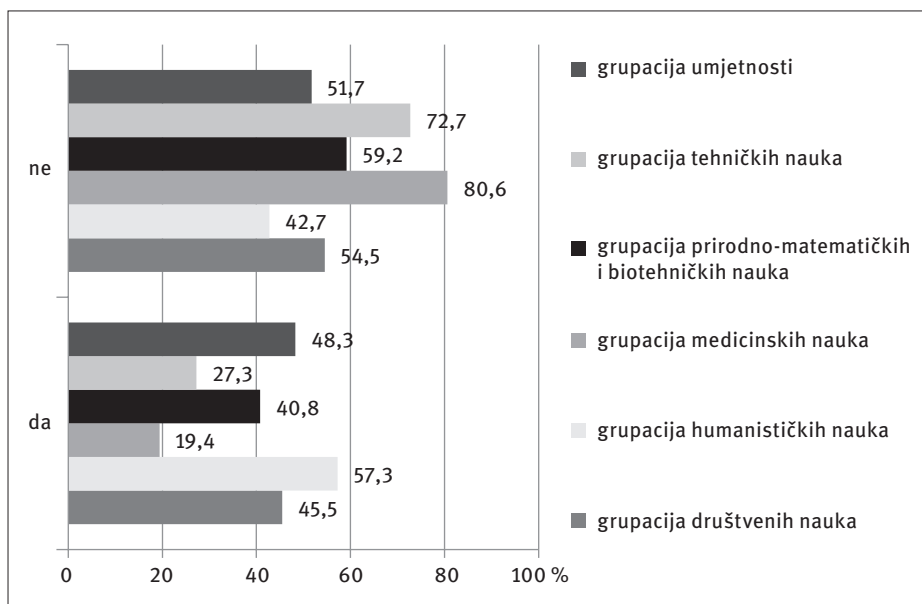
kojima slijede pripadnici prirodno-matematičkih i biotehničkih te društvenih nauka (Slika 7).

Slika 7: Korištenje online baza prema grupacijama nauka (u postotku)

Druga skupina pitanja odnosila se na korisničko iskustvo pri korištenju biblioteke. Po pitanju zadovoljstva pri korištenju građe, u prvom redu knjige, studenti su manje zadovoljni od nastavnog i nenastavnog osoblja (p vrijednost testa manja od 0,05). Na sličnu situaciju upućuje i uočeno nezadovoljstvo nastavnog osoblja pri korištenju časopisa dostupnih u bibliotekama Univerziteta. U vezi s korištenjem elektroničkih izvora informacija, uočava se da zadovoljstvo pri korištenju COBISS-a prednjači u skupini nenastavnog osoblja (5,89), kojoj pripadaju i bibliotekari, dok se uspjeh i lakoća korištenja COBISS-a među nastavnicima i studentima na skali procjene zadovoljstva od 1 do 7 pronalazi u visokom rasponu od 5,58 do 5,81. U korištenju online baza podataka prednjači nastavno i nenastavno osoblje, manje studenti.

Indikativni su pokazatelji o korištenju interneta u bibliotekama. Visok postotak nekorisćenja interneta zabilježen je u svim grupacijama osim humanističkih nauka (Slika 8).

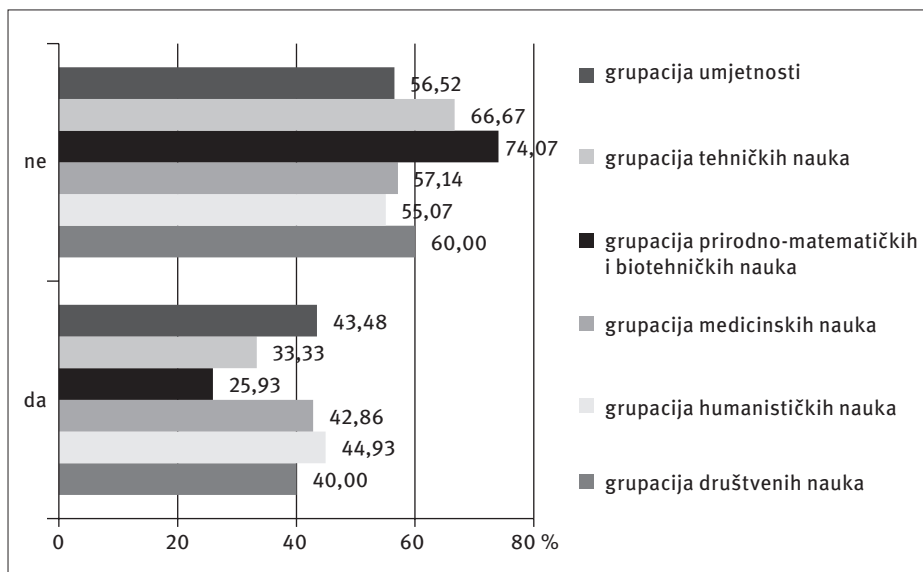

Slika 8: Korištenje interneta u biblioteci prema grupacijama nauka (u postotku)

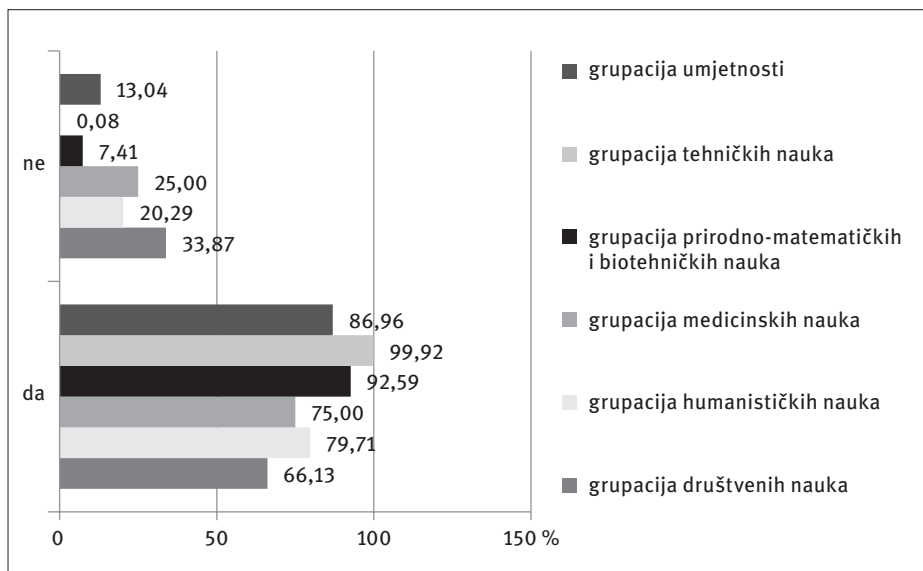
U okviru skupine anketnih pitanja vezanih uz iskustvo pri korištenju biblioteke vrednovana je i pomoć bibliotekara. Rezultati ukazuju na to da većina ispitanika u većini grupacija traži pomoć bibliotekara, pri čemu je stupanj zadovoljstva pruženim uslugama na vrednosnoj skali od 1 do 7 visok među svim ispitivanim skupinama – kreće se u rasponu od 5,06 do 6,61. U odnosu na relativno visoko korisničko zadovoljstvo uslugama bibliotekara, ispitanici pokazuju značajno niže zadovoljstvo u odnosu na postojeću opremljenost biblioteka na Univerzitetu u Sarajevu, s rasponom ocjene zadovoljstva između 4,03 i 4,43 na skali od 1 do 7. Prema grupacijama postotak nezadovoljstva viši od 50 posto prisutan je kod ispitanika iz svih grupacija, a najviši je kod ispitanika iz prirodno-matematičkih i biotehničkih te tehničkih nauka (Slika 9).

Iz odgovora ispitanika razaznaje se da je u svim grupacijama prisutna visoka svijest o potrebi nabave savremene opreme (Slika 10).

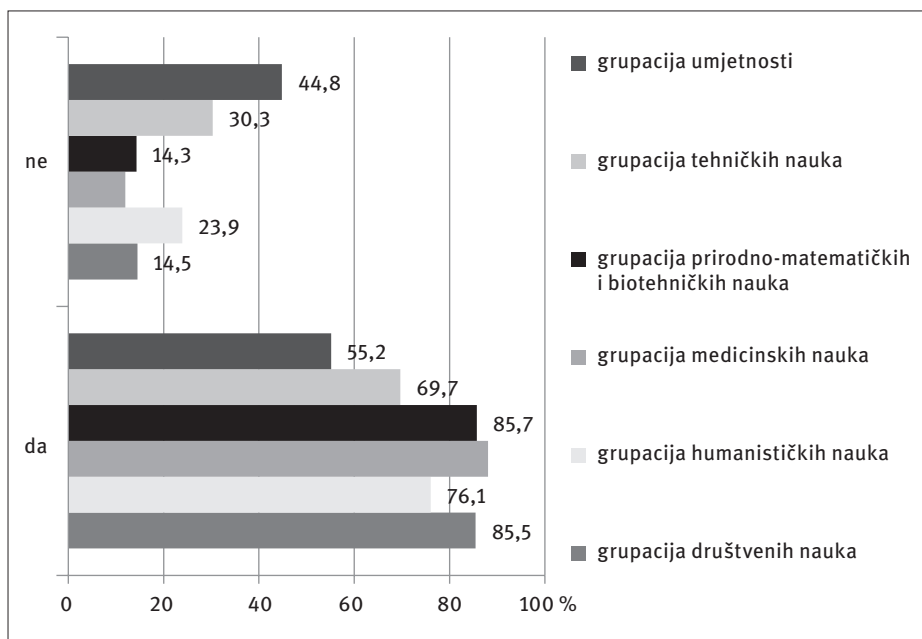
Posljednja skupina pitanja odnosila se na procjenu rezultata pri korištenju biblioteke, unutar čega se izdvaja naglašeno iskazana potreba ispitanika u pravcu dodatne bibliotečke edukacije, posebno u dijelu edukacije o resursima i uslugama biblioteke, tematske edukacije na zahtjev korisnika te programa informacijske pismenosti (Slika 11).

Slika 9: Zadovoljstvo raspoloživom opremom u biblioteci prema grupacijama nauka (u postotku)

Slika 10: Stav ispitanika prema potrebi nabave dodatne opreme, prema grupacijama nauka (u postotku)

Slika 11: Korisnost edukacije za korištenje bibliotekskih usluga prema grupacijama nauka (u postotku)

Zalaganje za osnaživanje edukativnih programa prisutno je u svim grupacijama nauka, a najviše je kod ispitanika iz medicinskih, prirodno-matematičkih i biotehničkih te društvenih nauka.

3.3 Rasprava i zaključci o provedenom istraživanju

U ovom radu predstavljeni su samo oni rezultati iz provedenog istraživanja koji su upućivali na nužnost promjena i moguće pomake u upravljanju zbirka i korištenju bibliotekskih usluga u novoj zgradi Univerzitetske biblioteke. Istraživanje je pokazalo da se mora povesti računa o navikama u korištenju bibliotekskih usluga na različitim sastavnicama bibliotečko-informacijskog sistema na Univerzitetu, odnosno sklonosti da se najčešće koriste biblioteke fakulteta, manje biblioteke pri institutima, univerzitetskim centrima, nastavnim bazama. Važan pokazatelj iz provedenog istraživanja jest visok postotak korištenja zbirki i usluga NUB-a BiH, čime se potvrđuje stajalište iz redefinirane programske osnove (Aparac-Jelušić, 2018) da je ta biblioteka važan oslonac za razvoj znanosti i obrazovanja na Univerzitetu u Sarajevu. Podaci o korištenju internetom, online izvorima u otvorenom pristupu, vlastitim bibliotekama i slično, upućuju na to da je u tranzicijskoj fazi (do prijelaza u novu zgradu) potrebno jasno prepoznati

koje će se zbirke seliti, a koje će ostati uz fakultete i institute. S druge strane, među korisnicima postojećih bibliotečkih usluga prisutna je svijest o potrebi nadopunjavanja bibliotečkih usluga novim izvorima i pomagalima za što im često nedostaju pristupne tačke i odgovarajući radni prostori kako bi se osigurao 24/7 pristup izvorima potrebnim za podučavanje, učenje i naučnoistraživački rad.

Iznimno su važni podaci o korištenju knjiga, časopisa, elektroničke građe te građe posebne vrste i posebnih zbirki koji ukazuju na to u kojim se naučnim disciplinama najviše koriste i koliko se koriste u samim bibliotekama te usmjeravaju nastojanja oko organizacije zbirki u otvorenom pristupu i aktivnom spremištu u novoj zgradi. Podatak o visokom postotku korištenja doktorskih, magistarskih i diplomskih radova potvrđuje nastojanja da se u novoj zgradi osiguraju svi uvjeti za digitalni repozitorij tih radova i drugih izdanja publiciranih unutar Univerziteta, uključujući i sistemsku digitalnu zaštitu.

Razlozi obraćanja bibliotečko-informacijskoj službi, među kojima visoko mjesto zauzimaju tematska pretraživanja, pokazatelj su za jačanje takvih usluga za što će nesumnjivo trebati predmetni stručnjaci i kvalitetni pretraživači. Povjerenje u stručnost bibliotečkog osoblja i zadovoljstvo njihovim odnosom prema korisnicima zasigurno su dobar argument za pozicioniranje biblioteke u naučno-nastavnom procesu i dodatni poticaj da se potiče korištenje i osavremenjuju bibliotečke usluge.

U korištenju online baza podataka prednjači nastavno i nenastavno osoblje, manje studenti, što je indikator nužnog pravca usmjeravanja edukacije koju pružaju bibliotečki i informacijski stručnjaci, pa se očekuje da će nova zgrada biblioteke ponuditi adekvatnu obrazovnu tehnologiju te prostore za edukaciju. S tim je izravno povezan još jedan vid edukacije, a odnosi se na sistemsko educiranje za korištenje COBISS baza koje se kontinuirano razvijaju te drugih baza podataka koje se nabavljaju.

Istraživanjem se došlo i do saznanja da je manje zanimanje za korištenje biblioteke za razonodu, svrsishodno provođenje slobodnog vremena te za rad u grupama, što je nesumnjivo posljedica postojećih funkcionalnih te ambijentalnih (ne) mogućnosti većine biblioteka u bibliotečko-informacijskom sistemu Univerziteta. To je ujedno i poticaj za osmišljavanje prostora za koje je utvrđeno da su nedovoljni ili nisu uopće na raspolaganju korisnicima pojedinih biblioteka.

Vežano uz zadovoljstvo pri korištenju građe, studenti su manje zadovoljni od nastavnog i nenastavnog osoblja, razlog čemu su zasigurno ranije uočene poteškoće u vezi s izgradnjom i upravljanjem knjižnim zbirkama na Univerzitetu (o tome detaljnije govore podaci iz ankete koju je 2018. proveo Bibliotečki odbor

Univerziteta u Sarajevu). S obzirom na nove legislativne odredbe (usp. Zakon o visokom obrazovanju, 2017), odnos prema nabavi bibliotečke građe za potrebe nastave osigurava bibliotekama snažniju poziciju, a u novoj zgradi polazište je za koordinaciju, a time i racionalizaciju upravljanja fondovima te pomak prema e-zbirkama na nastavnim portalima, pri čemu kompetencije bibliotekara mogu biti vrijedan oslonac.

Iz podataka o komunikaciji s bibliotekarima uočava se da ispitanici u većini grupacija nauka traže pomoć bibliotekara, pri čemu je stupanj zadovoljstva pruženim uslugama na vrednosnoj skali od 1 do 7 visok među svim ispitivanim skupinama. To upućuje na ishode dosadašnjih napora oko zakonskog sistematiziranja te prepoznavanja višedecenijskog akademskog obrazovanja bibliotekara na Univerzitetu u Sarajevu, kao i kontinuiranog profesionalnog usavršavanja.

Korisnici su iskazali vlastiti odnos prema opremljenosti biblioteka (ITK, skeneri, 3D printer i sl.) ocijenivši je nižim ocjenama. To je nesumnjivo važan indikator za postupke planiranja i opremanja nove zgrade Univerzitetske biblioteke opremom koja je primjerena naučno-nastavnom procesu u digitalnom okruženju.

Ako se svemu pridruže i kvalitativne te deskriptivne ocjene ispitanika online anketnog istraživanja koje nije moguće predstaviti u ovom radu, ali koje potvrđuju analizirane brojčane pokazatelje, uočava se da su pokazane korisničke preferencije u skladu s planiranom funkcionalnom organizacijom i redefiniranom programskom osnovom nove zgrade biblioteke te da su nužan iskorak u oblikovanju i razvoju bibliotečko-informacijskog sistema u skladu s novom bibliotečkom paradigmom.

4 Prema novoj bibliotečkoj paradigmi

Na osnovi dosadašnjih spoznaja, rezultata provedenog istraživanja te dokumentacije vezane uz bibliotečku tehnologiju iz Detaljnog arhitektonskog plana koji je izrađen u arhitektonskoj tvrtki AKSA,³ postavljeni su okviri za organizacijske promjene u novoj zgradi, operativne principe i tranzicijske korake do useljenja.

³ Timovi koji su radili na Detaljnom arhitektonskom projektu bili su sastavljeni od stručnjaka za bibliotečku tehnologiju, arhitekturu, konstrukcije, hidroinstalacije, elektroinstalacije, mašinske instalacije, vanjsko uređenje i utjecaj na okoliš.

4.1 Misija, vizija i ciljevi

Planirano je da Biblioteka Univerziteta u Sarajevu u novoj zgradi svim raspoloživim snagama podržava nastavni proces i naučni rad temeljem: a) efektivne integracije i kooperacije službi i usluga svih fakultetskih i institutskih biblioteka, uključujući NUB BiH b) ponude novih digitalnih usluga c) ekspertnog znanja svojih bibliotekara, informacijskih i kompjuterskih i drugih stručnih profila i d) koordiniranog upravljanja.

Vizija je nove Univerzitetske biblioteke da bude informacijski, obrazovni, kulturni i komunikacijski centar za sve studente, naučno-nastavno osoblje i druge zaposlenike na Univerzitetu, građane Sarajeva, posjetitelje i goste iz zemlje i inozemstva koji će trebati pristup njezinim zbirka, uslugama te pomoć stručnog osoblja pri obavljanju aktivnosti vezanih uz njihovo profesionalno i naučnoistraživačko djelovanje, kulturne i edukativne programe i slično.

4.2 Organizacijske promjene u novoj zgradi

Jedna od najvažnijih promjena koje se očekuje u novoj zgradi vezano uz bibliotečko-informacijske službe i usluge jest snažniji razvoj ITK-a. Nova ITK mreža i oprema trebaju podržati sve one aktivnosti kojima se zbirke nastoje učiniti vidljivijima preko Interneta i društvenih mreža te omogućiti njihova dostupnost preko Univerzitetske biblioteke kao središnje koordinativne jedinice. Treba na ovome mjestu naglasiti da je snažnija ITK podrška u odnosu na postojeću od krucijalne važnosti. To, na primjer, znači umrežavanje i rastući broj kompjutera, uključivanje svih biblioteka u COBISS sistem kako bi se potaknula obrada građe, preuzimanje zapisa i/ili kreiranje novih te postupci rekatalogizacije tamo gdje se utvrdi da je to nužno potrebno. Štaviše, predviđeno je da kompjuteri i pristup Internetu budu dostupni u svim korisnički orijentiranim prostorima u Biblioteci, za rad osoblja, kao i u svrhu dodatne edukacije, održavanja konferencija i kulturnih događanja.

Kako Univerzitet u Sarajevu vidi novu biblioteku kao funkcionalnu i reprezentativnu zgradu koja će povezivati sve njegove bibliotečko-informacijske jedinice, olakšavati komunikaciju, poticati obrazovanje, naučna istraživanja i kulturne programe, očekuje se pomak s postojećeg strukturalnog i upravljačkog obrasca prema novim modelima.

Prvi i, na određeni način, fundamentalni obrazac promjena izazvan je konfliktom između pojedine teze i njezine antiteze koje slijedi sinteza:⁴ kroz odgovarajuća rješenja za moguće očekivane i zasad nepredvidljive konflikte. Ta se rješenja zasnivaju na razumijevanju mogućnosti nove zgrade i novih organizacijskih i upravljačkih modela. Svaku od teza koja je predstavljena u nastavku teksta prati njezina antiteza s ciljem da se ukaže na postizanje optimalnog ishoda. Takav pristup u osnovi nudi ideje za takvo arhitektonsko i unutrašnje oblikovanje prostora koje će pomoći da se u novoj zgradi konflikti riješe na najpovoljniji, a efektivan način.

Organizacijska jedinica i Univerzitet

Tranzicija Univerziteta iz institucije orijentirane na fakultete i institute u moderni univerzitet široko postavljenog okvira za međuodnose, dijaletička je u svojoj naravi i slijedi i ideje bolonjskog procesa. Univerzitet u Sarajevu prihvatio je ideju nove biblioteke kao jednu od važnih tranzicijskih stepenica i sagledava je kao bitnu operacijsku i koordinacijsku jedinicu. Stoga se arhitektonskim dizajnom osnažuje viđenje Univerzitetske biblioteke kao podrške ostvarenju ciljeva Univerziteta, posebno vezano uz središnje službe i digitalne usluge.

Nastava i naučni rad

Nova je biblioteka, kako je već istaknuto, vrlo važna za ostvarivanje obrazovnih i naučnih ciljeva Univerziteta, kao i za ostvarenje njegovih ciljeva na međunarodnom planu kroz orijentaciju na stvaranje novog okruženja za studente i nastavnike u programima mobilnosti. Te su uloge različite i ponekad kompetitivne. U nekim aktivnostima vezanim uz podučavanje i učenje, zahtijeva se dioba iskustva među studentima, u drugima se pak traži istraživačka samostalnost. Ponekad se u naučnom radu koristi vrlo tražena literatura, a ponekad se traži literatura koja nije godinama korištena, a ipak joj treba osigurati brz pristup kad je potrebna.

Znanstvenicima mora biti omogućeno da otkrivaju i koriste one primjerke iz univerzitetskog fonda za koje se smatra da su „jučerašnja prašina“ koja treba postati „sutrašnje blago“. Pritom posebnu pažnju treba posvetiti fondu NUB-a BiH koliko god da je bio oštećen u ratnim razaranjima, jer se radi o važnim i vrijednim

⁴ Ideja za ovako postavljeno promišljanje organizacijskih promjena u novoj zgradi potiče iz rasprava s profesorom Robertom Hayesom vođenim u Zadru tokom 2009. u sklopu priprema programske osnove za novu zgradu Sveučilišne knjižnice.

jedinicama koje mogu ojačati i „tezu“ i „antitezu“ – nastavni i naučni rad na Univerzitetu. Arhitektonski dizajn prepoznaje obje navedene uloge biblioteke te oba modela korištenja, individualni i grupni.

Studenti i nastavnici

Univerzitetska biblioteka treba zadovoljavati informacijske potrebe i studenata i nastavnika. U velikom dijelu one su komplementarne, ali su ponekad i u sukobu. Arhitektonski dizajn podupire osjećaj uzajamnosti s ciljem da se odgovori na potrebe i jednih i drugih u obrazovnim i istraživačkim procesima, kao i pri komuniciranju i mentoriranju.

Zbirke i ITK

Teza (zbirke) i antiteza (ITK) danas su doista stvarne i sveprisutne. Pa ipak, moderne su biblioteke mjesta u kojima su i zbirke i ITK od krucijalne važnosti – zbirke i nadalje imaju centralnu ulogu u osiguranju dostupnosti i omogućavanju pristupa svim vrstama dokumenata. Dakako, organizacija i upravljanje informacijama, upravljanje informacijskim uslugama i ustanovama te osiguravanje pristupa raznolikim komunikacijskim kanalima u digitalnom okruženju nezamislivi su bez ITK-a. Svaki od komunikacijskih medija smatra se važnim i međusobno se nadopunjuju. U novoj zgradi zaista treba doći do izražaja njihova „združena“ snaga kako bi se odgovorilo na potrebe i zahtjeve korisnika. Na tom tragu bilo je vrlo važno postići da arhitektonski dizajn Univerzitetske biblioteke izražava percepciju knjige i tehnologije u njihovoj jedinstvenosti, ali i nadopunjavanju. Korisnici se trebaju osvjedočiti da su im dokumenti nadohvat ruke, spremni za korištenje, te da je tehnologija također nadohvat ruke i da se može koristiti; u njihovom je interesu to jedinstvo u različitosti.

Otvoreni pristup i spremišta

Korisnici biblioteka traže neposredan pristup bibliotečkoj građi i uslugama. Odgovornost je osoblja da građu maksimalno zaštiti, posebno građu koja ima status pisane baštine. Oba su pristupa realna. Arhitektonskim dizajnom nastojala se osigurati sinteza tih dviju potreba i percepcija; pružiti osjećaj i otvorenosti i zaštićenosti, posebno kad se radi o korištenju vrijednog materijala koji ujedno treba osigurati da bude dostupan i za buduće korisnike.

Društvena i privatna mjesta

Očekuje se da će mnogi korisnici posjetiti novu biblioteku i zato što je jedan od njezinih ciljeva da bude prepoznata kao atraktivno društveno okruženje, mjesto na kojem se susreću prijatelji i kolege, uživa društvena i kulturna priroda takvih susreta koja počiva na ideji biblioteke kao izvorišta kulture i znanja. Također, očekuju da će moći raspravljati i zajedno učiti. S druge strane, mnogi će potražiti izdvojeno mjesto za korištenje njezinih intelektualnih izvora zbog svojih privatnih razloga. Arhitektonski dizajn stoga teži osigurati sintezu privatnog i društvenog, osjećaj kod svakog korisnika i posjetitelja da je izbor na njemu i da se lako može kretati iz jednog tipa prostora u drugi.

Korištenje i zaštita bibliotečkih zbirki

Univerzitetska biblioteka poznata je po dvojnosti svoje uloge i ciljeva, dvojnosti koja je inherentna samoj suštini konflikta između korištenja i zaštite. Naime, taj je konflikt prisutan od početaka savremenog univerzitetskog obrazovanja do danas. Ako se smatra da univerzitet treba doprinositi čuvanju zapisa iz prošlosti i sadašnjosti kako bi bili dostupni u budućnosti, onda treba omogućiti i njihovo korištenje. Konflikt proizlazi u osnovi iz prirode korištenja koje ugrožava trajnost materijala. Usto, funkcija nacionalne biblioteke ističe potrebu čuvanja svekolikih zapisa, posebno onih koji pripadaju nacionalnoj baštini. Odgovornost je bibliotečkog osoblja na iznalaženju načina da se taj konflikt optimalno rješava, a arhitektima je ukazano na potrebu za zaštitom građe čak i za vrijeme korištenja. Drugim riječima, to znači da i naoko jednostavni postupci i procedure, kao što je zaduživanje i razduživanje bibliotečke građe, trebaju biti smisleni i dobro organizirani kako bi se građa zaštitila. U nekim situacijama, kad se na primjer koristi vrijedna građa, rješenja trebaju voditi prema stalnom nadzoru.

Posebna pažnja posvećena je digitalnoj zaštiti jer sve više digitalno rođene građe predstavlja lokalno, regionalno i nacionalno kulturno blago koje treba sačuvati, kvalitetno njime upravljati i trajno ga zaštititi kako bi se omogućilo njegovo korištenje u budućnosti.

4.3 Operativni principi

U smislu funkcionalnosti, nova biblioteka planirana je tako da omogući efikasnu komunikaciju između otvorenih i zatvorenih zona u zgradi. Kako otvorene korisničke zone za čitanje i rad i informacijski pultovi za korisnike trebaju biti lako

pristupačni, u arhitektonskom je smislu prevladala ideja otvorenosti i vidljivosti uz važnost označavanja i upućivanja.

U novoj zgradi biblioteke Univerziteta u Sarajevu ostvaruju se razne uloge na nekoliko nivoa: informacijskom, edukacijskom, kulturnom, društvenom. Biblioteka je također univerzitetski informacijski centar i centralna povezna i koordinativna tačka jer obuhvata bibliotečke zbirke i usluge povezane s ITK jedinicom i njezinim uslugama.

Pri ostvarivanju svojih ciljeva Univerzitetska biblioteka predviđa da će moći osigurati korisnicima direktan pristup do:

- svih vrsta znanja i informacija pohranjenih u vlastitim zbirkama unutar nove zgrade;
- svih dislociranih jedinica punopravnih i pridruženih univerzitetskih članica;
- online dostupnih izvora, uključujući vlastite, kupljene i otvorene baze podataka;
- platformi za online učenje, uključujući OER-e i MOOC-ove;
- digitalnih arhiva, uključujući Univerzitetski digitalni arhiv i Univerzitetski repozitorij;
- statističkih podataka koji su relevantni za aktivnosti Univerziteta, a podržavaju osnaživanje programa za evaluaciju postignuća.

4.4 Tranzicijski koraci

Od samog početka rada na detaljnom idejnom planu isticalo se da je nužno potrebno pažljivo planirati i bez odgoda poduzeti sve korake koji će omogućiti stručno postavljen i maksimalno koordiniran prijelaz iz sadašnjih bibliotečkih prostora i administrativnih struktura na organizaciju i upravljanje u novoj Univerzitetskoj biblioteci. Kako bi nova Biblioteka mogla ostvarivati svoju misiju i učiniti viziju izvedivom, univerzitetska je uprava predvidjela da se usporedo s planiranjem i izgradnjom same zgrade sistemski istražuju i prate potrebe sadašnjih i potencijalnih korisnika.⁵ Tokom 2018. godine Bibliotečki odbor Univerziteta u Sarajevu organizirao je opsežnu anketu o stanju u bibliotekama Univerziteta u

⁵ U namjeri da se oblikuju pretpostavke, a osobito opišu konkretni ciljevi Biblioteke Univerziteta u Sarajevu, po nalogu rektora Univerziteta u Sarajevu prof. dr. Rifata Škrijelja u prosincu 2017. godine imenovan je i Ekspertni tim za izradu *Elaborata o unutrašnjoj organizaciji i bibliotečkim fondovima Univerzitetske biblioteke Univerziteta u Sarajevu*. U Ekspertnom su timu nastavnici bibliotečkih i informacijskih znanosti, bibliotekari iz visokoškolskih biblioteka te iz NUB-a BiH, kompjuterski stručnjaci, predstavnici nastavnika drugih disciplina te Ministarstva za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo.

Sarajevu, a Ekspertni tim pripremio i proveo istraživanje korisnika. Za te potrebe sam je Univerzitet u Sarajevu osnovao niz radnih skupina čiji rad usmjerava i koordinira Ekspertni tim. Osnovano je 11 radnih grupa koje imaju detaljno razrađene zadatke, pristup metodologiji rada, rokove i očekivane rezultate / dokumente.

Radna grupa za organizaciju i upravljanje službama i uslugama ima zadatak utvrditi postojeće službe i usluge u svim bibliotekama Univerziteta, stepen njihove koordinacije i izraditi prijedlog organizacije i upravljanja službama i uslugama u novoj zgradi slijedom prihvaćenih dokumenata. Od Radne grupe za popis građe i za pročišćavanje (plijevljenje) fondova očekuje se izrada popisa građe prema UDK skupinama (uz brojčane pokazatelje, ali ne i analizu sadržaja zbirki), popis neobrađene građe prema skupinama, usporedna analiza podataka o korištenju i stanju zbirki (traženost, važnost za nastavu, važnost za naučni rad), uključujući uočene prepreke za razvoj i upravljanje zbirkama, te izrada popisa građe za pročišćavanje, uključujući popis za izdvajanje manje tražene, a vrijedne građe u repozitorij Univerziteta i popis građe za smještaj u jedinstvenu zbirku duplikata na nivou Univerziteta.

Radna grupa za upravljanje zbirkama usmjerava svoje aktivnosti prema izradi popisa postojećih zbirki (skupno, prema područjima i načinima nabave), prijedloga za stvaranje jedinstvene baze deziderata, analizi prijedloga koje priprema Radna grupa za popis građe i pročišćavanje te izradi prijedloga koordinirane nabave i upravljanja zbirkama na nivou Univerziteta.

Osnovni zadaci Radne grupe za informatizaciju bibliotečkih službi, usluga i upravljanja jesu analiza zatečenog stanja s obzirom na stupanj razvijenosti informacijske infrastrukture i procesa informatizacije uz izdvajanje uočenih problema te izrada plana razvoja informacijske infrastrukture i informatizacije bibliotečkih službi i usluga te upravljanja bibliotečko-informacijskim sistemom u novoj zgradi.

Od Radne grupe za instalacije i sigurnost očekuje se analiza prihvaćenog prijedloga za novu zgradu biblioteke sa stajališta predviđenih instalacija i sigurnosti u novoj zgradi i izrada detaljnog prijedloga za razvoj i upravljanje instalacijama i sigurnošću u novoj zgradi.

Na osnovi rezultata dosadašnjih istraživanja i prijedloga iz modificirane programske osnove za novu zgradu, Radna grupa za zaštitu građe i digitalizaciju ima zadaću izraditi uvid u zatečeno stanje i prijedlog upravljanja zaštitom bibliotečke građe u novoj zgradi.

Nešto kasnije, nakon prvih nalaza navedenih radnih grupa, potrebno je krenuti s detaljnom analizom prijedloga za novu zgradu biblioteke kako bi se izradio konačan prijedlog unutrašnjeg uređenja i označavanja u novoj zgradi. Ta je zadaća povjerena Radnoj grupi za unutrašnje uređenje i označavanje.

Od posebne je važnosti očekivani doprinos Radne grupe za edukaciju, koja bi, na osnovi provedene analize zatečenog stanja, trebala izraditi prijedlog za revidirano univerzitetsko obrazovanje bibliotečkih i informacijskih stručnjaka, stalno stručno usavršavanje i stjecanje viših stručnih zvanja, prijedlog programa za edukaciju korisnika te prijedlog potrebnih promjena u zakonodavstvu.

Od Radne grupe za selidbu u novu zgradu očekuje se da priredi detaljan popis svih potrebnih aktivnosti, nositelja i rokova vezanih uz pripreme za selidbu, samu selidbu i smještaj građe i osoblja u novoj zgradi.

Ocijenjeno je također da Ekspertni tim treba imati Radnu grupu za dokumentaciju kako bi se osiguralo sistemsko praćenje rada radnih grupa, prikupljala dokumentacija unutar posebno izrađenog programa za dokumentacijsku bazu.

Naposlijetku, finalni dokument temeljen na ishodima rada svih navedenih radnih skupina treba prirediti Radna grupa za završetak elaborata, odnosno voditeljica i koordinatorica Ekspertnog tima.

5 Zaključna razmatranja

U ovome radu problematizirali smo pristup i dosad poduzete aktivnosti na pripremama nove zgrade biblioteke Univerziteta u Sarajevu koji je prepoznao potrebu za svojim pozicioniranjem i izgradnjom savremenog bibliotečko-informacijskog sistema u digitalnom okruženju. Međutim, uprkos izdašnoj novčanoj podršci inozemnog donatora pri izradi idejnog projekta, a zatim i izradi detaljnog arhitektonskog rješenja, nailazi se na niz prepreka. Na putu ostvarenja ideje da nova zgrada biblioteke – u Idejnom projektu (Šahović, 2014) viđena kao centralna bibliotečko-informacijska institucija oko koje će se okupljati sve bibliotečke jedinice na Univerzitetu – zaista i osigura temeljne prostorne, kadrovske i tehnološke pretpostavke za ostvarenje vizije i misije savremene biblioteke, valjalo je poduzeti niz koraka. Idejni projekt, koji je bio službena osnova za arhitektonsko rješenje usvojeno na javnom natječaju 2016. godine, propustio je predstaviti viziju i opis ciljeva nove biblioteke, kao i načela upravljanja novom zgradom, u pripreмноj, izvedbenoj i djelujućoj fazi, oslonivši se uglavnom na postojeću praksu bibliotečke djelatnosti na Univerzitetu. Stoga je bilo nužno revidirati Idejni projekt te

utvrditi načine sistemskog rada na pripremama za organizaciju i upravljanje bibliotečkim zbirkama, uslugama i osobljem u novoj zgradi.

Izgradnja Univerzitetske biblioteke Univerziteta u Sarajevu, udruženo s centralizacijom te koordinacijom disperziranih službi i usluga, uz uvođenje niza novih usluga, primjerenih vremenu i potrebama današnjih i sutrašnjih korisnika, projekt je od kojeg se u lokalnoj i široj zajednici očekuje mnogo, prije svega među stvarnim dionicima procesa naučno-nastavnog rada na Univerzitetu u Sarajevu. U tom smislu, oblikovanje smjernica za funkcionalnu organizaciju nove biblioteke Univerziteta obuhvatilo je i niz projektnih aktivnosti organiziranih unutar jedanaest radnih grupa.

Da bi Univerzitetska biblioteka u novoj zgradi mogla odgovoriti zahtjevima digitalnog doba, bilo je potrebno temeljito proučiti raspoloživu literaturu na temu promjena, izazova i mogućih razvojnih pravaca univerzitetskih biblioteka, analizirati zatečeno stanje, uključiti što je moguće veći broj zainteresiranih dionika, posebno bibliotekara i kompjuterskih stručnjaka, na pripremama programske osnove i razrade svih temeljnih dionica predviđenog modela bibliotečkog sistema Univerziteta.

Provedeno istraživanje korisničkih navika, potreba i očekivanja ukazalo je na neujednačenost postojećeg bibliotečko-informacijskog sistema, kako u dijelu raznovrsnosti i kvalitete bibliotečkih fondova, tako i u dijelu razvijenosti bibliotečko-informacijskih službi i usluga. U tom širokom rasponu pojavljuju se bibliotečko-informacijski centri s obimnim i raznovrsnim fondom, specijalnim zbirkama, uključujući i zbirke rukopisa te stare i rijetke građe, kao i digitalne zbirke i usluge, na jednoj strani, dok s druge strane funkcioniraju i one bibliotečke jedinice koje još uvijek nisu uključene u jedinstveni bibliotečko-informacijski sistem niti korisnicima pružaju usluge primjerene savremenom univerzitetu.

Na temelju dobivenih podataka iz provedenog istraživanja očekuje se da Ekspertni tim i njegove radne grupe predlažu optimalna rješenja za organizaciju i upravljanje u novoj zgradi, posebno vezano uz nužno zapošljavanje kompetentnih stručnjaka za poslove koji u ovome trenutku nedostaju te nabavu odgovarajuće, moderne opreme, da potiču osnaživanje i sistemsko razvijanje korisnih službi i usluga (na primjer, bibliografske, bibliometrijske, obrazovne), aktivnosti na zaštiti i restauraciji građe u novom, opsegom skromnom, ali značajnom laboratoriju te da potiču digitalizaciju i razvoj digitalnih službi i usluga, uključujući digitalnu zaštitu. Na internacionalnom nivou izgradnja nove biblioteke privući će zasigurno zanimanje stručnjaka te doprinijeti da se agencije za ISBN, ISSN, ISMN pri NUB-u BiH primjereno udome te da im se osiguraju optimalni uvjeti za pozicioniranje bibliotečke djelatnosti i izvan zemlje. Usto, NUB BiH je članica IFLA-e, CDNL-a,

CENL-a, Europeane, LIBER-a, saraduje s glavnim nacionalnim bibliotekama u Evropi i svijetu na temelju potpisanih bilateralnih ugovora, središte je Virtuelne biblioteke BiH, koja je dio COBISS.NET-a i nudi usluge naučnicima, naučnim institucijama, Univerzitetu, i drugim zainteresiranim dionicima kroz E-CRIS.BH. Sve to upućuje na potrebu uključivanja NUB BiH u projekt te pažljivo promišljanje zadaća i razvojnih planova bibliotečko-informacijske djelatnosti na Univerzitetu u Sarajevu i šire, za što nova zgrada može osigurati nužne preduvjete.

Prilikom planiranja nove bibliotečke zgrade, trebalo je ukazati i na potrebu usklađivanja znanstvenog djelovanja u pravcu većeg stupnja kolaborativnih projekata, pri čemu nova biblioteka može biti oslonac s obzirom na svoje integrirajuće informacijske usluge u digitalnome okruženju. Budući da se predviđa da se organizacija službi i usluga u novoj biblioteci u velikoj mjeri oslanja na ITK, komunikacijska i upravljačka znanja i vještine, dodatni podaci o kompetencijama (sistemski bibliotekari, kompjuterski i telekomunikacijski specijalisti, stručnjaci za digitalizaciju, digitalnu zaštitu, konzervatori i restauratori, stručnjaci za odnose s javnošću, organizaciju informacija unutar semantičkog weba, izravan rad s korisnicima, da navedemo samo neke profile koji nedostaju) i potrebi usavršavanja, trebali bi biti među prioritetima u pripreмноj fazi prije selidbe. Predviđa se također temeljita promjena upravljanja zbirkama, uključujući promišljenu nabavu e-izvora i sistematsko vrednovanje njihovog korištenja, visok stupanj kooperacije među svim bibliotečkim jedinicama pri nabavi, pročišćavanju i deponiranju manje tražene građe u središnji repozitorij te značajan iskorak prema jedinstvenoj platformi za e-učenje, digitalnom repozitoriju i digitalnom arhivu.

Nova zgrada biblioteke nesumnjivo je velik izazov, ali i gotovo idealna prilika da se njezini potencijali iskoriste na optimalan način za buduće djelovanje biblioteka i cijeloga Univerziteta.

Literatura

ALA. (2006). *Moving libraries: ALA library fact sheet 14* [mrežna stranica]. Chicago: ALA. Dostupno 9. 4. 2019. na <http://www.ala.org/Template.cfm?ContentID=131278&Section=libraryfactsheet&Template=/ContentManagement/ContentDisplay.cfm>

Aparac-Jelušić, T. (2000). Utjecaj promjena u akademskom obrazovanju na preoblikovanje knjižničnih službi i usluga. *Glasnik Društva bibliotekara Split*, 7, 39–51.

Aparac-Jelušić, T. (2018). *Program bibliotečke tehnologije: Konceptijski plan – revidiran* [polupublikacija, sastavni dio projektne dokumentacije arhitektonskog biroa AKSA, Zenica]. Zenica: AKSA.

Brophy, P. (2005). *Biblioteka u dvadeset prvom veku: nove usluge za novo informaciono doba*. Beograd: Clío.

Bryson, J., Usherwood, B. i Proctor, R. (2003). *Libraries must also be buildings?: new library impact study*. London: Resource.

Choy, F. C. (2011). From library stacks to library-in-a-pocket: will users be around?. *Library management*, 32(1–2), 62–72.

Clayton, P. i Gorman, G. E. (2001). *Managing information resources in libraries: collection management in theory and practice*. London: Facet.

Cobiss.net (2017). *Statistika korištenja građe članica Cobiss.net-a u Bosni i Hercegovini*. Maribor: Institut informacijskih znanosti. Dostupno 27. 6. 2019. na http://home.cobiss.ba/bh/o_cobissu/dokumenti/STAT_POZAJMICA_2018_BH.pdf

Dizdar, S. i Kodrić, L. (2010). Modeli redefiniranja visokoškolskih biblioteka u savremenom obrazovnom okruženju: ka digitalnoj informacijskoj pismenosti i digitalnim uslugama. U H. Bašić, F. Muslić i B. Dizdarević (ur.), *IV. Savjetovanje o reformi visokog obrazovanja* (str. 271–285). Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu.

Drijfhout, D. (2017). *On the move from Pretoria to Cape Town: case studies at the National library of South Africa* [rad predstavljen na konferenciji IFLA World Library and Information Congress 2017 – Wrocław, Poland – Libraries. Solidarity. Society. Session 170 – Preservation and Conservation with Rare Books and Special Collections]. Dostupno 9. 4. 2019. na <http://library.ifla.org/1694/>

Ghon, K. (2015). Moving a library can be easy, but planning and project management is key. U *Proceedings of the Charleston Library Conference*. Dostupno 9. 4. 2019. na <https://docs.lib.purdue.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1738&context=charleston>

Gkinni, Z., Tsaroucha, C. i Sarris, N. (2017). *The National Library of Greece: moving into a new era* [rad predstavljen na konferenciji IFLA World Library and Information Congress 2017 – Wrocław, Poland – Libraries. Solidarity. Society. Session 170 – Preservation and Conservation with Rare Books and Special Collections]. Dostupno 9. 4. 2019. na <http://library.ifla.org/1654/>

Holmgaard Larsen, J. (2010). *Nordic public libraries 2.0*. Copenhagen: Danish Agency for Libraries and Media.

IFLA. Section on Acquisition and Collection Development. (2018). *Guidelines for collection development policy using the Conspectus Model*. Haag: IFLA. Dostupno 9. 4. 2019. na <https://www.ifla.org/publications/guidelines-for-a-collection-development-policy-using-the-conspectus-model>

Kodrić Zaimović, L. (2012). Obrazovanje za budućnost: uloga biblioteka u elektronskom obrazovnom okruženju. U M. Arnaut (ur.), *IV. Međunarodni naučno-stručni skup Edukacija za budućnost: zbornik radova* (str. 81–88). Zenica: Pedagoški fakultet u Zenici.

Larson, J. (2012). *CREW: a weeding manual for modern libraries*. Austin: Texas State Library and Archives Commission. Dostupno 9. 4. 2019. na www.tsl.state.tx.us/ld/pubs/crew/index.html

Majstorović, Z. (2009). *Razvoj zbirki u sveučilišnom knjižničnom sustavu primjenom Conspectus modela*. Doktorska disertacija. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.

Matthews, G. i Walton, G. (ur.). (2013). *University libraries and space in the digital world*. London: Routledge.

NMC Horizon report: higher education edition. (2016). B. k.: New Media Consortium. Dostupno 9. 4. 2019. na <http://cdn.nmc.org/media/2016-nmc-horizon-report-he-EN.pdf>

Petrak, J. i Aparac-Jelušić, T. (2005). Knjižnice na hrvatskim sveučilištima: tradicija i promjene. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 48(1), 13–30.

Staley, D. L. i Malenfant, K. J. (2010). Futures thinking for academic librarians: higher education in 2025. *Information services and use*, 30(1–2), 57–90. doi 10.3233/ISU-2010-0614

Šahović, S. (2014). *Idejni projekt Univerzitetske biblioteke Univerziteta u Sarajevu. 18/105-13/01-2014. Stepen projekta: Idejni. Faza projekta: tehnologija biblioteke i cirkulacija publikacija. Knjiga VIII, prilog 1. Datum izrade: oktobar 2013. – januar 2014.*

Škrijelj, R. (ur.). (2018). *Izvještaj o radu Univerziteta u Sarajevu za 2017. godinu*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu. Dostupno 9. 4. 2019. na <https://www.unsa.ba/sites/default/files/dodatak/2018-09/Izvjestaj%20o%20radu%20za%202017%20godinu.pdf>

Virkus, S. i Uukkivi, A. (2015). Students perceptions and experiences of intercultural communication in library and information science education programmes. *Qualitative and quantitative methods in libraries (QQML)*, 4, 21–31.

Zakon o visokom obrazovanju. (2017). Zakon o visokom obrazovanju u Kantonu Sarajevo. *Službene novine Kantona Sarajevo*, 32(33), 1–39.

dr. Lejla Kodrić Zaimović

Filozofski fakultet, Univerzitet u Sarajevu, Franje Račkog 1, 71000 Sarajevo
e-pošta: lejla.kodric-zaimovic@ff.unsa.ba

dr. Tatjana Aparac-Jelušić

Profesor emerita
e-pošta: aparact@gmail.com